

شاخص های تمدن اسلامی در سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها)

فاطمه سادات معتمدی^۱

سمیه هاشم زاده^۲

فاطمه قربانی^۳

چکیده

حضرت زهرا (سلام الله علیها) به عنوان بانوی بزرگ عالم دارای مقام والا و شخصیتی بزرگ و یک الگوی کامل برای همه انسان ها در تمام ابعاد زندگی است. ایشان در طول عمر با برکت خویش با وجود مصیبت ها و رنج های زیاد، اقداماتی در جهت حفظ و بقای دین اسلام انجام دادند. هم چنین سیره ایشان ظرفیت هدایت جامعه به سوی تمدن را دارد و ایشان نمونه کامل یک زن تاریخ ساز و تمدن ساز است. در این مقاله به روش توصیفی-تحلیلی به شاخص های تمدن اسلامی از منظر آیات و روایات همچون تکریم جایگاه انسان، عقلانیت، ولایت مداری، نگرش توحیدی، عدالت گستری، علم و معرفت، آزادی در زندگی و سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها) پرداخته می شود.

کلیدواژه‌ها: تمدن اسلامی، شاخص های تمدن اسلامی، سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها)، ولایت پذیری

شاخص های تمدن اسلامی در سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها)

^۱ رشته علوم تربیتی دوره کارشناسی جامعه المصطفی العالمیه شعبه اصفهان

^۲ دکترای زبان عربی مدرس مدرسه عالی بنت المصطفی واحد اصفهان

^۳ سطح چهار کلام اسلامی

مقدمه

حضرت زهرا (سلام الله علیها) به عنوان بانوی بزرگ عالم هستی دارای شخصیتی بزرگ است. در طول تاریخ زنان زیادی درخشیده اند اما هیچکدام به حضرت زهرا (سلام الله علیها) نرسیده اند. پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله - فرمود: اما دخترم فاطمه پس او سرور زنان جهان هستی از گذشتگان و آیندگان است (حویزی، ۱۴۱۵ق : ج ۱، ص ۳۳۸). ایشان بهترین الگو نه تنها برای زنان بلکه برای مردان نیز هستند. حضرت زهرا (سلام الله علیها) در مدت اندک عمر با برکت خویش اقداماتی را در جهت حفظ و بقاء جهان اسلام انجام داده اند. و هم چنین با تامل در زندگی حضرت زهرا (سلام الله علیها) متوجه می شویم، سیره ایشان ظرفیت هدایت جامعه به سوی تمدن را دارد. این نکته در بعد سیاسی و اجتماعی زندگی حضرت نمایان است.

ضرورت و اهمیت این مساله در این است که با مطالعه سیره ایشان پی می بریم که حضرت زهرا (سلام الله علیها) در بعد اجتماعی و سیاسی چه اقداماتی را انجام دادند و ما نیز از ایشان الگو گرفته و عمل کنیم.

در مورد زندگی حضرت زهرا (سلام الله علیها) مقالاتی نوشته شده است مانند:

۱. حضرت زهرا (سلام الله علیها) الگوی سیاسی و تاثیر ایشان بر ارتقای جایگاه زنان (نویسنده مسئول : کریمی نیا ، محمد مهدی؛ نویسنده : البوشوکه، سیده کفایت؛ آقای ، کلثوم؛ انصاری مقدم ، مجتبی؛ محمد رضایی، غلامرضا)

۲. حضرت زهرا (سلام الله علیها) و دفاع از ولایت و امامت (خشنودی، سیدسجاد)

۳. بررسی سیره عملی حضرت زهرا (سلام الله علیها) در دفاع از ولایت (طیبی، معصومه)

۴. سبک زندگی معنوی حضرت فاطمه (سلام الله علیها) الگویی برای پیشرفت تمدن نوین اسلامی (اخوان ارمکی ، مجتبی؛ حمیدیان، فاطمه)

۵. نگاهی به سیره رفتاری حضرت زهرا (سلام الله علیها) (محمدی اشتهاردی، محمد)

ولی تفاوت این مقاله با بقیه در این است که ما شاخص های تمدن اسلامی از منظر قرآن و روایات را در زندگی ایشان مورد بررسی قرار دادیم.

تمدن اسلامی نمونه کامل یک تمدن دینی است و آن شاخصه هایی دارد که آن را از دیگر تمدن ها ممتاز می سازد. بیشتر این شاخصه ها به گونه ای برجسته در آموزهای قرآن کریم آمده است : زیرا قرآن کریم مهم ترین منبعی است که می تواند به همه ی پرسش های بشر پاسخ دهد . آن دسته از شاخصه هایی که باعث تمایز تمدن اسلامی از دیگر تمدن ها می شود می توان بدین شرح دانست: تکریم جایگاه انسان ، عقلانیت ، رعایت

حقوق مظلومان و مستضعفان، ولایت مداری، نگرش توحیدی، عدالت گستری، علم و معرفت، آزادی، توجه به سلامت و بهداشت و گسترش اخلاقیات بر اساس موازین اسلامی است. (فرزند وحی، جمال-احمدی، فاطمه)

مفهوم شناسی

تمدن: در لغت تخلق به اخلاق اهل شهر وانتقال از خشونت و همجیه و جهل به حالت ظرافت و انس و معرفت (دهخدا، ۱۳۷۳: ج ۴، ص ۶۱۰۹)

ویل دورانت: «تمدن را می توان به شکل کلی آن، عبارت از نظمی اجتماعی دانست که در نتیجه وجود آن، خلاقیت فرهنگی امکان پذیر می شود و جریان پیدا می کند». (ویل دورانت، ۱۳۳۷: ج ۱، ص ۴)

علی اکبر ولایتی: تمدن حاصل تعالی فرهنگی و پذیرش نظم اجتماعی است. تمدن خروج از بادیه نشینی و گام نهادن در شاهراه نهادینه شدن امور اجتماعی یا به قول ابن خلدون عمران یافتن است. (علی اکبر ولایتی، ۱۳۸۴ ج ۱، ص ۲۲)

تمدن اسلامی: تمدن اسلامی تمدن اسلامی، تمدنی دینی است که همه مؤلفه های آن بر محور اسلام می گردد... بدین ترتیب، تمدن اسلامی از همه ویژگی های تمدن الهی در چهارچوب آموزه های قرآنی و متکی بر سنت پیامبر اکرم (صل الله علیه و آله) برخوردار است و مؤلفه های آن، دین، اخلاق، علم، عدالت، قوانین، مقررات، اصول دینی و غیره است (جان احمدی، ۱۳۸۸: ۵۲-۵۱).

شاخص: بلندبرآمده از هر چیزی. مرتفع. (دهخدا، ۱۳۷۳، ج ۸، ص ۱۲۳۱۱)

تعریف اصطلاحی شاخص: ثبات پایداری در نظام شهری، داشتن حکومت، ایجاد تخصص، مراکز اجرایی، قوانین ثابت، مراکز اقتصادی، نهاد های علمی و داشتن نظام اخلاقی از شاخصه های تمدن است (جان احمدی، ۱۳۸۸: ۲۹-۳۰)

سیره: واژه «سیره» یعنی سنت، طریقه، روش، رفتار، حالت و هیئت کار. «سیره» در اصطلاح مورخان صدر اسلام به معنای احوال و تاریخ زندگی پیامبر (صل الله علیه و آله) بوده است. دانشمندان شیعه، علاوه بر روش و نحوه ی عملکرد پیامبر (صل الله علیه و آله) روش زندگی اهل بیت (علیه السلام) را نیز مشمول در سیره می دانند (عبدالمحمدی، ۱۳۸۹: ص ۲۶-۲۷)

اکنون به برخی از شاخص های تمدن اسلامی از آیات و روایات در زندگی حضرت زهرا (سلام الله علیها) می پردازیم:

۱. تکریم جایگاه انسان

آمی به اقتضای ساختار وجودی که خداوند در متن و اصل آفرینش او قرار داده است دارای کرامت بالقوه و بالفعل آفریده شده است. فلسفه تمام ادیان و رسالت همه انبیا تبدیل بالقوه‌های انسان به بالفعل‌ها است و این شدنی نیست مگر اینکه با موانع بزرگ آن مبارزه شود. کرامت انسان در آداب اجتماعی جایگاه ویژه ای دارد و نیازی فطری و ودیعه ای الهی است. در تعالیم الهی در خصوص تکریم انسان، سفارش‌های فراوانی شده است. کرامت اخلاق و تکریم انسان مانند باران رحمت است که در مورد اشخاص شایسته، فضیلت و پاکی و در مورد افراد ناصالح، ناپاکی را به دنبال دارد. (صفایی و سلیمانی، ۱۴۰۱، ص ۱۷۰).

در فلسفه اجتماعی ادیان، مبارزه با دو عنصر «جهل» و «ظلم» به عنوان رکن ثابت همه احکام و شرایع آنها دیده می‌شود. پر واضح است که جامعه به دور از تعقل و اندیشه و جامعه خرافه‌گرا و بت‌پرست فرسنگ‌ها از حقیقت و کرامت بالقوه و بالفعل خود دور است. لذا قرآن از انبیا به عنوان منذران صادقی یاد می‌کند که بدون هیچ طمعی و ذی‌نفع بودن، در راه تغییر وضع موجود به بهترین وضع، جهاد کرده‌اند. قرآن کریم فلسفه بعثت‌ها را بیرون کردن مردم از ظلمت به نور دانسته است. در آیه ۵ سوره ابراهیم می‌خوانیم: ما موسی را با نشانه‌های خود فرستادیم که قوم خود را از تاریکی‌ها به نور هدایت درآورد و ایام الله را یادآور آنان سازد در چنین رسالتی نشانه‌هایی از هدایت برای مردم استوار و سپاسگزار خواهد بود. وجود مقدس حضرت زهرا (سلام الله علیها) با اشاره به نقشی که بعثت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) داشته و تحول عظیمی که به وجود آورده است در حقیقت به تفاوت دو جامعه جاهلی قبل از بعثت و پیشرفته و توسعه یافته بعد از بعثت از نظر فکری و فرهنگی و تبدیل توهم به «تعقل» و حقارت به «کرامت» پرداخته‌اند و اینچنین به مخاطبان خود خطاب کرده‌اند: «شما قبل از رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) در نزدیکی آتش سهمگین نابودی و در حقارت به مانند آبکی در دهان و لقمه‌ای روی زبان که هضم و بلعیدن آن بسیار آسان است و پاره آتشی که شتابزده‌ای آن را برباید و زورمندان در زیر پایشان لگد مال کنند، بودید. از گندابی می‌نوشتید، از گوشت مردار خشکیده تغذیه می‌کردید، در ذلت بودید، مطرود اجتماع بشری به سر می‌بردید، همواره در بیم ابرقدرت‌های اطرافتان بودید که هستی شما را بربایند. در این هنگام بود که خدای متعال شما را از چنان وضع فلاکت‌بار و شرایط سخت به وسیله محمد (صلی الله علیه و آله) و آله (نجات بخشید...» یک نظام اجتماعی-سیاسی-دینی وقتی موفق است که در اصل «آگاهی‌بخشی» که زمینه تکریم انسان را فراهم می‌آورد، کامیاب باشد. نظام اجتماعی-سیاسی-دینی وقتی در راستای راه انبیا و راه پیشوایان بزرگ دین اسلام گام بر می‌دارد که در آن، همه انسان‌ها از فرصت آگاه شدن برخوردار باشند همه از عزت و کرامت و شرافت خداداد که نعمت بزرگ الهی است متنعم باشند این از جمله ارکان حقوق اساسی انسان از منظر دین است. (انصاف نیوز، ۱۳۹۴).

۲. عقلانیت

مسئله بعدی در مولفه‌های تمدن‌سازی، عقلانیت است. عقلانیت یعنی گزاره‌هایی که به جامعه داده می‌شود مثل قوانین، امر و نهی و اخلاق یک پذیرش عقلایی بر آن وجود داشته باشد؛ یعنی در مواجهه اولیه، ذهن مخاطب آن را پس نزند و در مواجهه اول با احکام آن را ضد عقل و مخالف با ساختار زیست اجتماعی خودش نداند. اگر این مقبولیت نخبگانی وجود داشته باشد آن وقت تمدن‌سازی رخ خواهد داد. (خبرگزاری بین المللی قرآن ایگنا، ۱۳۹۹)

در بخش سوم خطبه فدکیه، حضرت زهرا (سلام الله علیها) وقتی احکام را بیان می‌کند بلافاصله به حکمت آنها هم اشاره می‌کند.

در بیان فلسفه احکام ضمن عبارات کوتاهی، داد سخن داده، از ایمان گرفته تا وفا به نذر، و از توحید گرفته تا ترک کم فروشی، هریک را با جمله گویایی توصیف نموده است. چه تعبیر جالبی: «خداوند ایمان را برای پاک ساختن شما از آلودگی شرک قرار داده است». این تعبیر به خوبی نشان می‌دهد که حقیقت توحید و «معرفه الله» در سرشت انسان وجود دارد، اسلام بر آن آمده است که آلودگیهای عارضی را که از طریق شرک حاصل می‌شود، شستشو کند، همانگونه که یک لباس سفید را بعد از آلودگی می‌شویند تا رنگ اصلیش آشکار گردد. خداوند «نماز» را برای دمیدن روح تواضع در انسانها، و پائین کشیدن سرکشان از مرکب غرور، از طریق سجده و رکوع و نیایش به درگاه پروردگار تشریح فرموده. (مکارم شیرازی، ۱۳۸۳: ص ۱۶۹، ۱۷۰)

«زکات» را موجب تزکیه نفس و نموّ روزی، «روزه» را عامل تثبیت اخلاص، «حج» را وسیله تقویت آئین اسلام و «عدالت» را مایه هماهنگی دلها. (همان، ص ۱۶۷)

۳. ولایت مداری

حجت‌الاسلام والمسلمین عالی در سخنانی، مهم‌ترین و سنگین‌ترین امتحان برای مؤمنان را امتحان تبعیت از ولی الهی در شرایط سخت خواند و گفت: شرط موفقیت در این امتحان، گذشتن از خواسته‌های نفسانی و مقابله با القائات شیطانی است و ولایت‌مداری یعنی، انسان تصمیم و نظر ولی خدا را بر خواست و نظر خود مقدم دارد.

حجت‌الاسلام عالی، انقلاب اسلامی را عامل ارتقای ولایت‌مداری جامعه ایرانی دانست و افزود: تا پیش از انقلاب، ابراز علاقه به اهل بیت (علیهم‌السلام) و معارف دینی جنبه‌ی فردی داشت اما نهضت امام خمینی (رحمه‌الله) موجب ایجاد ولایت اجتماعی شد. (پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار ایت الله العظمی خامنه‌ای، ۱۳۹۸)

نام بسیاری از شخصیت‌ها به‌عنوان الگو به جامعه معرفی شده است؛ اما جایگاه هیچ‌کدام به‌ممتازی جایگاه انبیای الهی و پیشوایان پاک‌خاندان نبی مکرم اسلام، حضرت محمد مصطفی (صلی الله علیه و آله)، نبوده است. این

ساله مطهر، با داشتن مدال افتخارِ پاکی و طهارت از سوی پروردگار، بهترین الگوی بشریت بوده و خواهند بود. از جمله این پاکن، دخت پیامبر بزرگ اسلام حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیها) است که سبک زندگی ایشان برای همه ما درس آموز است. الگو بودن حضرت در فرمایش معصومین قابل مشاهده است: امام حسن عسگری (علیه السلام) می‌فرماید: «نحن حجج الله على الخلق و فاطمه حجة الله علينا» حضرت ولی عصر، امام زمان (عجل الله تعالی فرجه)، نیز درباره اسوه بودن حضرت فاطمه (سلام الله علیها) چنین بیان می‌فرماید: «وَفِي ابْنَةِ رَسُولِ اللَّهِ لِي أَسْوَأُ حَسَنَةً».

یکی از جلوه‌های اجتماعی سبک زندگی حضرت زهرا (سلام الله علیها) ولایت مداری است، حضرت در فاصله کوتاه پس از رحلت پیامبر (صلی الله علیه و آله) یعنی در مدت زمان ۷۵ روز یا ۹۵ روز، نقش پررنگ خویش را در حمایت از ولایت از خود نشان داد.

از جمله جلوه‌های این ولایت مداری می‌توان به دفاع حضرت از ولی الهی حضرت امیرالمؤمنین (علیه السلام) اشاره کرد، آن هم در زمانی که پس از رحلت پیامبر گرامی اسلام، تعداد یاران وفادار امیرالمؤمنین به تعداد انگشتان دست نمی‌رسید. حضرت مجذوب و ذوب در ولایت حجت خدا بود و تا پایان عمر شریف خود همواره در مسیر پاسداشت ارزش‌های ولایی تلاش کرد، آن حضرت در جریان نادیده گرفته شدن ولایت امیر مؤمنان علی (علیه السلام) از هر شرایطی برای احقاق حقایق ایشان استفاده کرد و تا پای جان ایستاد. و نهایتاً در مسیر دفاع از ولایت جان شریف خویش را فدای دفاع از ولایت کرده و به شهادت رسید. (خبرگزاری مهر، ۱۳۹۸)

از القاب حضرت زهرا (سلام الله علیها) «حانیه» است. حانیه (از حَنَى یَحْنَى) به معنای عطوفت و مهربانی و دلسوزی است. «وَمِنْ ألقابها الْحانِیةِ، بِمَعْنَى الْمُشْفِقَةِ عَلٰی رَوْحِها وَ وُلْدِها» این لقب از مختصات فاطمه زهرا (سلام الله علیها) است و مهربانی و علاقه حضرت زهرا (سلام الله علیها) نسبت به پدر بزرگوار و همسر گرانقدر و فرزندان عزیز خود از بدیهیات است. در اسلام بهترین زن، زنی است که نسبت به شوهر و فرزند علاقمند و دلسوز باشد. فاطمه (سلام الله علیها) چون در شوهر داری و تربیت فرزند و علاقه به آنها بی مانند بود، لذا از پدر بزرگوارش (حانیه) لقب گرفت، علاقه اش به شوهر در حد فداکاری زسید و خود را فدای امیرالمؤمنین (علیه السلام) نمود.

روزی که بر در خانه آمدند، کسی با حضرت زهرا (سلام الله علیها) کاری نداشت، مقصود بردن امیرالمؤمنین (علیه السلام) برای بیعت بود. فاطمه (سلام الله علیها) دید شوهرش در معرض هتک قرار گرفت، او علی (علیه السلام) را امام خود دانسته و جان او را در خطر دید، لذا جان خویش را سپر بلاگردان امامش قرار داد و با پهلو و بازوی در هم شکسته و جنین سقط شده، چادر عصمت بر سر و به منظور دفاع از امام و مقام امامت راهی مسجد شد و ناله جانگداز سر داد که دست از پسر عمم بردارید. این مصایب کمر شکن بود که پیامبر (صلی الله علیه و آله) و

آله) از آنها خبر داد و عاملین و آمرین و دست اندرکاران آن را لعنت و نفرین کرد. (اللهم العن من ظلمها وعاقب من غضبها). (عطایی اصفهانی، ۱۳۹۳: ص ۵۹۴-۵۹۵)

دفاع از حضرت علی (علیه السلام) توسط حضرت زهرا (سلام الله علیها) در گفت و گوها و مذاکراتی که ایشان با سایر مسلمانان داشتند اولین نشانه دفاع از ولایت در این شخصیت بود. همچنین بیان فضائل حضرت علی (علیه السلام) توسط حضرت فاطمه (سلام الله علیها) واسطه شنیدن فرمایشات پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) در وصف فضل، کمال و ولایت آقا امیرالمومنین (علیه السلام) که بانوی بزرگوار اسلام از پدر نقل قول می کردند دومین نشانه دفاع از ولایت در ایشان بود.

گریه حضرت فاطمه (سلام الله علیها) بر مظلومیت پدر بزرگوارشان حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) بعد از رحلت بیانگر مخالفت های شدید بانوی بزرگوار اسلام با شیوه رفتاری مسلمانان بود که سومین نشانه دفاع از ولایت توسط ایشان و همچنین گریه بر مظلومیت حضرت علی (علیه السلام) بعد از رحلت پیامبر چهارمین نشانه دفاع از ولایت در ایشان بود.

مخالفت شدید حضرت زهرا (سلام الله علیها) برای بردن امام علی (علیه السلام) به مسجد برای بیعت با خلیفه اول نشانه پنجم و دفاع شدید حضرت با وجود جراحت ها و ضربات وارده شده بر بدن از خلافت امیرالمومنین در مسجد پیامبر تا جایی که قصد نفرین داشتند ششمین نشانه دفاع از ولایت بود.

حضرت زهرا (سلام الله علیها) در ملاقات با زنان مومنه ای که اهل مدینه بودند و به ملاقاتشان می آمدند با وجود کسالت و جراحت ها در بدن از احوال مسلمانان آگاهی داده و ولایت امیرالمومنین علی (علیه السلام) را یادآوری می کردند. همچنین به همراه حضرت علی (علیه السلام) به خانه انصار برای بیعت رفت و آمد می کردند، غدیر خم را یادآور می شدند و تقاضا داشتند که انصار باید از ولایت حضرت علی (علیه السلام) دفاع کنند. این اقدامات هفتمین و هشتمین نشانه دفاع از ولایت در حضرت زهرا (سلام الله علیها) بود.

نشانه نهم دفاع از ولایت در بانوی بزرگوار اسلام این بود که در زمان بیماری و جراحی که در بدن داشتند راضی به دیدار و پذیرش عیادت برخی سران مسلمان و بزرگان صدر اسلام نشدند که به نوعی اعتراض به آنان بود. همچنین در صدر اسلام تشیع پیکر شخصیت های مذهبی و سیاسی مرسوم بوده است و وصیت آن حضرت بر عدم تشیع پیکرشان یعنی اعتراض به افرادی که منکر ولایت امیرالمومنین علی (علیه السلام) بودند و با حضور خود قصد ظاهرسازی داشتند. این دهمین نشانه دفاع از ولایت حضرت علی (علیه السلام) از سوی حضرت زهرا (سلام الله علیها) بود.

فریضه واجب مسلمانان است که وقتی کسی از دنیا می رود بر پیکرش نماز می خوانند اما حضرت زهرا (سلام الله علیها) حاضر به خواندن نماز بر پیکرشان نشدند به نحوی که در نماز بر پیکر ایشان تنها چند نفر حضور

داشتند. همچنین پنهان بودن مزار حضرت زهرا (سلام الله علیها) به توصیه ایشان که هنوز نیز مشخص نشده است یازدهمین و دوازدهمین نشانه دفاع از ولایت از سوی حضرت است. این ۱۲ اقدام و سیره عملی حضرت زهرا (سلام الله علیها) در دل تاریخ نشان می دهد که ایشان مدافع اصلی ولایت حضرت علی (علیه السلام) بوده اند. (بولتن نیوز، ۱۴۰۱)

ولایت پذیری و دفاع از ولایت یکی از اصلی ترین ابعاد شخصیتی حضرت زهرا (سلام الله علیها) و در واقع درس و الگویی مهم برای همه ما است. این سیره حضرت فاطمه (سلام الله علیها) در مقام دفاع از ولایت در واقع یک تمدن را شکل داد؛ به بیان دیگر، ایشان در دفاع از ولایت و امامت، اول مدافع ولایت است، آن هم با ادراک به موقع، اظهار به موقع و اقدام به موقع. ادراک یعنی قضیه را به موقع درک می کند و در خطبه فدکیه به موقع اظهار و در دفاع از امیرالمومنین علی (علیه السلام) به موقع اقدام می کند از این جهت در این عرصه نیز ایستاده بر قله است. (پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۸)

۴. نگرش توحیدی

در همان روزهای ابتدایی عروسی حضرت امیر المومنین (علیه السلام) با حضرت فاطمه (سلام الله علیها)، روزی پیامبر اکرم (صل الله علیه و آله) از امیر المومنین پرسیدند یا علی، فاطمه را چگونه همسری یافتی؟ حضرت در پاسخ فرمودند: «نِعْمَ الْعَوْنِ عَلٰی طَاعَةِ اللَّهِ». بهترین یاری کننده در راه اطاعت خداوند. این گویای آن است که انسان در ازدواج و انتخاب همسر، در انتخاب رشته تحصیلی، در انتخاب شغل و در تمام امور زندگی باید به دنبال طاعت خداوند باشد و اصل و اساس همه ی امور را ارتباط با خداوند قرار دهد. این مطلب در سیره ی حضرت زهرا (سلام الله علیها) کاملاً مشهود است. (وکیلی، ۱۴۰۰: ص ۵۶-۵۷)

در روایت دیگری هست که روزی علی (علیه السلام) از فاطمه (سلام الله علیها) پرسیدند آیا غذایی برای خوردن داریم؟ حضرت زهرا (سلام الله علیها) فرمودند نه، به حق خدایی که پدرم را به نبوت و پیامبری گرامی داشت و تو وصایت و جانشینی او، چیزی در خانه نداریم و دو روز است که من چیزی نخورده ام و مقدار کمی غذا هم که در خانه بوده است برای تو و فرزندانمان آوردم. حضرت علی (علیه السلام) فرمودند: چرا به من اطلاع ندادید تا غذایی تهیه کنم؟ حضرت فاطمه (سلام الله علیها) فرمودند: «يَا أَبَا الْحَسَنِ إِنِّي لَأَسْتَحْيِي مِنْ إِلَهِي أَنْ أَكُلَّفَ نَفْسَكَ مَا لَا تَقْدِرُ عَلَيْهِ» ای ابالحسن من از خداوند شرم دارم از تو چیزی بخواهم که قدرت بر تهیه آن نداشته باشی. یعنی ایشان با امیر المومنین (علیه السلام) هم که تعامل می کنند، روح این تعامل و اساس آن ارتباط با خداست. (همان، ص ۶۰-۶۱)

پیامبر اسلام (صل الله علیه و آله) روزی از دخترش پرسید: فاطمه (سلام الله علیها)! چه درخواست و حاجتی داری؟ هم اکنون فرشته وحی در کنار من است و از طرف خدا پیام آورده است! تا هرچه بخواهی تحقق پذیرد

فاطمه (سلام الله علیها) پاسخ داد: لذتی که از خدمت حضرت حق می برم، مرا از خواهشی باز داشته است. حاجتی جز این ندارم که پیوسته ناظر جمال زیبا و والای خداون باشم. (دستی، ۱۳۷۹: ص ۸۳)

هر کس به اندازه ی معرفت و بندگی اش در برابر خدا، رفتار خود را سامان می دهد. در زندگی فاطمه (سلام الله علیها)، خدا محوری بیش از هر چیز دیگر به چشم می خورد و در تمام جلوه های رفتار و گفتار ایشان حضور دارد. تا آن جا که در زندگی خانوادگی، تمام تقاضاها و گفتار و رفتار را با رضایت خدا می سنجید و همواره رضایت خدا را بر رضایت و راحتی خود مقدم می کرد. زمانی که به همسری علی (علیه السلام) درآمد و به خاطر فقر ایشان، مورد سرزنش و طعنه ی زنان قریش قرار گرفت، بعد از آن که جریان را به عرض پیامبر (صلی الله علیه و آله) رساند، سر به آسمان بلند کرد و فرمود: راضی شدم به آن چه خدا و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به آن راضی شدند. فاطمه (سلام الله علیها) عواطف مادری و محبت به فرزندان را نیز زیر مجموعه ی محبت و رضایت خداوند قرار می دهد، وقتی پیامبر (صلی الله علیه و آله) او را از حوادث جانسوز کربلا و شهادت امام حسین (علیه السلام) با خبر می کند ایشان آیه ی استرجاع می خواند و می فرماید: پدرجان، من تسلیم شدم و رضایت دادم و به خدا توکل می کنم. (پیام خانواده، ۱۳۹۹).

۵. عدالت گستری

عدالت اجتماعی به این معناست که مردم در یک جامعه از یک عدالت فراگیر، گسترده و بالسویه بهره مند و برخوردار باشند و شکاف طبقاتی به آن معنا که امروز گفته می شود، وجود نداشته باشد. البته این نکته که در هر جامعه ای فراز و فرودهایی وجود دارد، طبیعی است. اما این که با دروغ، غارتگری، استضعاف و بهره کشی از مردم، کسانی بخواهند ثروت عمومی را تصاحب کرده و در نتیجه عده ای از حقوق اولیه و اصلی خود باز بمانند. لذا دولت، خدمت گزاران و حاکمان نباید کسانی باشند که نسبت به ایجاد عدالت و گرفتن حق مظلومین بی توجه بوده و در نتیجه غفلت از آن، از هم پاشیدگی جامعه، قیامها، انقلابها و شورشها که معمولاً و عمدتاً رگ و ریشه چنین مسائلی را در خود دارد، رخ خواهد داد.

حضرت صدیقه طاهره (سلام الله علیها) بیش از ۱۴ قرن پیش، زمانی که از اسلام سخن می گوید، هیچگاه تنها به مسائلی همچون نماز، روزه و جنبه های فردی آن اشاره نمی کند؛ بلکه به مردم، جامعه و بیش از آن به حکومت داران سفارش می کند که از عدالت اجتماعی و ایجاد آن برای جامعه غفلت نکنند که در نتیجه این غفلت، امنیت از بین خواهد رفت و به دنبال آن، فضای جامعه اسلامی آلوده شده و باید منتظر شورشها، نافرمانیها، بی فرهنگیها و دیگر مسائل بود.

(خبرگزاری دانشجویان ایران «ایسنا»، ۱۳۹۷)

امیر المومنین علی (علیه السلام) فرمود: « مَا حَصَّنَ الدُّوْلَ مِثْلَ الْعَدْلِ؛ هیچ صفتی دولت هارا مانند صفت عدل بر رعیت از حوادث عالم حفظ نتواند کرد. » عدالت یگانه وسیله حفظ دول است، چنان که ظلم، یگانه موجب انحطاط ملل. که در کلمه دیگر فرمودند: « ظَلَمَ الْمَرْءُ يُوبِقُهُ وَ يَصْرَعُهُ؛ ظلم انسان، موجب هلاک و سقوط اوست. » و در کلمه ی دیگر فرمودند: « الْعَدْلُ قِوَامُ الْبَرِّيَّةِ؛ عدالت نگهدارنده خلق است. » (عزیزی، ۱۳۸۱: ج ۲، ص ۱۳۰، ۱۳۱)

مفهوم عدالت در خطبه فدکیه

وَالْعَدْلُ تَنْسِيْقًا لِلْقُلُوْبِ: «عدالت» را مایه ی هماهنگی دلها.

عدالت اجتماعی، کینه ها را از دلها می شوید، و به نا سامانیها، سامان می بخشد. خداوند از طریق قبول رهبری پیشوایان معصوم، به مسلمانان نظام اجتماعی سالم می دهد و در خط توحید، و دور از هر گونه نفاق و پراکندگی، به حرکت در می آورد. (مکارم شیرازی، ۱۳۸۳: ص ۱۷۰، ۱۷۱)

فاطمه الزهراء علیها السلام: فَرَضَ ... الْعَدْلَ تَسْكِينًا لِلْقُلُوْبِ. [علل الشرائع: ۲/۲۴۸]

فاطمه زهرا (سلام الله علیها): خداوند عدالت را برای آرامش دلها واجب فرمود.

۶. علم و معرفت

حضرت زهرا (سلام الله علیها) در محیط علم یک دانشمند والاست. آن خطبه ای که ایشان در مسجد مدینه بعد از رحلت پیغمبر (صلی الله علیه و آله) ایراد کرده است، خطبه ای است که به گفته علامه مجلسی، «بزرگان، فصحا، بلغا و دانشمندان باید بنشینند کلمات و عبارات آن را معنا کنند!» این قدر پرمغز است و از لحاظ زیبایی هنری مثل زیباترین و بلندترین کلمات نهج البلاغه است. فاطمه زهرا (سلام الله علیها) می رود در مسجد مدینه، در مقابل مردم می ایستد و ارتجالا حرف می زند؛ شاید یک ساعت ایشان با بهترین و زیباترین عبارات و زبده ترین و گزیده ترین معانی صحبت کرده است.

(فرهنگ سدید، ۱۳۹۹)

۶-۱ فاطمه محدثه بود

فرشته ای به نزد فاطمه (سلام الله علیها) می آمد و با او از آنچه شده، می شود، و باید بشود، از فتنه های آینده و از عالمی که ورای پرده است، سخن می گفت.

یکی از روزها علی (علیه السلام) بر او وارد شد، حضرت از فاطمه (سلام الله علیها) سوال کرد: آن چه حالتی بود و با چه کسی سخن می گفتی؟ فاطمه (سلام الله علیها) پاسخ داد: با روح الامین پاک، با فرشته ای که به لطف خدا و فضل او مرا به خود مانوس داشته است. علی (علیه السلام) فرمود: مرا در آن حال خبر کن تا از آنچه آگاه می شوی یادداشت بردارم. فاطمه (سلام الله علیها) استقبال کرد و علی (علیه السلام) آن سخنان را در دفتری می نوشت، و این مطلب در میان آل محمد (صل الله علیه و آله) به نام صحیفه ی فاطمه (سلام الله علیها) معروف شده است این صحیفه به میراث در دودمان نبی (صل الله علیه و آله) می گشت و بسیاری از اسرار آل محمد (صل الله علیه و آله) را به همین صحیفه نسبت داده اند. (محمدزاده، ۱۳۹۳: ص ۴۰)

۷. گسترش اخلاقیات

حضرت زهرا (سلام الله علیها) به عنوان دختر رسول الله و الگوی هدایتی جامعه اسلامی، در سبک زندگی خود به جامعه توجه خاصی داشت. توجه به اصلاح جامعه اسلامی، با هدف تنظیم رفتارهای اجتماعی مسلمانان، یکی از مهم ترین اقدامات حضرت زهرا (سلام الله علیها) در دوران حیات خود بود. حضرت آموزه های دینی را به عنوان یک فرهنگ دینی در میان جامعه ترویج می داد؛ چنان که روایتی از رسول الله را برای مردم نقل کردند که در آن، رعایت حرمت همسایه، اذیت نکردن همدیگر، احترام به مهمان و یادآوری نیکی های افراد، به عنوان نشانه ایمان ذکر شده بود. تواضع، حسن خلق و توجه به تکریم مردم، به ویژه خادمان منزل، از صفات برجسته در سیره اجتماعی حضرت زهرا (سلام الله علیها) بود. ارتباط با بستگان و خانواده، اقشار مختلف جامعه، به ویژه زنان، انصار و مهاجران و توجه خاص به نیازمندان و پاسخ به سوالات علمی مردم، بخشی از رفتارهای اجتماعی حضرت زهرا (سلام الله علیها) بود. در این میان، توجه به زندگی ساده و حضور فعال اجتماعی از سوی یک زن، آن هم در جامعه ای که در آن یک شهروند عادی بود و زن جایگاه اجتماعی نداشت، تغییری اساسی در ساختار اجتماعی مبتنی بر جاهلیت پدید آورد. اخلاق الهی ایشان در ارتباط با مردم چنان بود که همواره مانند پدرش، پیش گام در سلام کردن به مردم بود و به همسایگان عنایت ویژه داشت و گاهی برای آنان غذایی می فرستاد. (خبرگزاری مهر، ۱۴۰۱)

امام صادق (علیه السلام) روش برخورد صحیح اجتماعی با پرهیز کاران و فاسدان و دشمنان را از حضرت فاطمه (سلام الله علیها) اینگونه توضیح داد: پاداش خوشرویی در برابر مومن بهشت است و خوشرویی با دشمن انسانهای ستیزه جو، انسان را از عذاب آتش باز می دارد. (دشتی، ۱۳۷۹: ص ۱۹)

۸. آزادی و آزادگی

یکی از لقب هایی که امام علی (علیه السلام) به حضرت زهرا (سلام الله علیها) نسبت داده و ایشان را با این نام یاد کرده اند، لقب حره به معنای آزاده است. اسماء و عناوینی که به اولیای خدا و پیشوایان معصوم علیهم السلام داده می شود، دارای وجه تسمیه است که حکمت و دقتی را می طلبد تا ابعادی از سیره و شخصیت والای آن

بزرگان را برای ما معرفی کند. در مورد علت و حکمت نام گذاری حضرت زهرا (سلام الله علیها) چند دلیل گفته شده است. یکی این که عنوان شده شاید به این دلیل به ایشان لقب آزاده و حره اطلاق شده که در مقام ستایش و عبادت و بندگی خدا مانند مردم آزاده خدا را می پرستیدند. به این معنا که نه ترس از عذاب عامل عبادت ایشان بوده و نه شوق به بهشت و نعمت های بهشتی. بلکه خدا را برای به جا آوردن حق بندگی و بر اساس شکر از نعمت ها ستایش می کردند.

از سوی دیگر عنوان شده که شاید دلیل این نوع نام گذاری آن باشد که ایشان بزرگ ترین و والاترین معلم آزادی و آزادگی بوده اند و در این مورد الگو و سرمشقی برای همه انسان ها هستند. همان گونه که حضرت سیدالشهدا علیه السلام هم به ایشان اقتدا کردند. همچنین حضرت زهرا (سلام الله علیها) ز همه بندهای هوس و بندگی نفس آزاد بودند و ارزش های اخلاقی در وجود مبارک ایشان به حد اعلا رسیده و زشتی ها در وجود مبارک ایشان راه نداشت. این خصلت هم دلیل دیگری برای آزادمندی و آزادگی آن حضرت است که موجب شده امام علی (علیه السلام) چنین لقبی به ایشان بدهند و ایشان را این طور نام گذاری کنند. در عین حال حضرت زهرا (سلام الله علیها) در برابر حاکمان ظالم، مردم زورگو، دشمنان اسلام، افراد سودجو و منافقین به سختی مقاومت و پایداری می کردند و زیر بار هیچ نوع بندگی و بردگی نمی رفتند. چنین خوی آزادمندی و آزادگی در آن وجود مقدس نهادینه بوده و عاملی دیگر برای حر بودن ایشان است.

(پایگاه اطلاع رسانی حوزه، ۱۳۹۸)

۹. توجه به سلامت و بهداشت

حضرت زهرا (سلام الله علیها) درباره ی آداب غذا خوردن و بهداشت عمومی فرمودند: در سر سفره غذا ۱۲ کار نیک وجود دارد که سزاوار است هر مسلمانی آنها را بشناسد. ۴ مورد واجب، ۴ مورد مستحب، ۴ مورد نشانه ی ادب و بزرگواری است.

و اما چهار عمل واجب: ۱- شناخت و معرفت پروردگار (بدانیم که نعمت ها از اوست). ۲- راضی به نعمت های خدا بودن. ۳- گفتن بسم الله الرحمن الرحیم در آغاز غذا. ۴- سپاسگزاری خدا در پایان و گفتن الحمدالله رب العالمین.

و چهار عمل مستحب عبارتند از: ۱- وضو گرفتن قبل از غذا ۲- نشستن بجانب چپ ۳- در حال نشسته غذا خوردن ۴- غذا خوردن با سه انگشت و آن چهار عملی که نشانه ادب و بزرگواری است مانند: ۱- از غذای پیش روی برداشتن ۲- لقمه ها را کوچک بر داشتن ۳- غذا را بخوبی جویدن ۴- کمتر در صورت دیگران نگاه، نگاه کردن. (محمد دشتی، ۱۳۷۹: ص ۴۲)

حضرت فاطمه (سلام الله علیها) نسبت به پاکیزگی دست فرمودند: بهوش باش! کسی که پس از غذا خوردن غذا با دستی آلوده و چرب بخوابد، هیچکس جز خودش را سرزنش ننماید. (همان، ص ۴۱)

نتیجه گیری

حضرت زهرا (سلام الله علیها) الگویی جامع برای همه ادوار است و می توان در تمام ابعاد زندگی از ایشان الگو گرفت. در مدت اندک عمر با برکت خویش در جهت حفظ و بقا اسلام اقداماتی را انجام دادند. از عقلانیت ایشان، از نگرش توحیدی ایشان در زندگی به طوری که تمام رفتار و گفتار خود را با رضایت خداوند می سنجیدند، از عدالت ایشان به طوری که هر کجا لازم بود وارد میدان می شدند و از حق و مظلوم پشتیبانی می کردند، از علم و معرفت ایشان که در محیط علم دانشمندی والا بودند و آن خطبه ای که ایشان در مسجد مدینه بعد از رحلت پیامبر ایراد کرده است به گفته علامه مجلسی بسیار پر مغز است نشانه ی علم بی نهایت و الهی ایشان است. در آزادی و آزادگی، در اخلاق نیک، در حجاب و نجابت، در عبادت حتی در مسائل سلامت و بهداشت می توان از ایشان الگو گرفت. تا دفاع تمام قد از ولایت که یکی از اصلی ترین ابعاد شخصیتی حضرت زهرا (سلام الله علیها) است. این سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها) در مقام دفاع از ولایت در واقع یک تمدن را شکل داد و در بعد سیاسی و اجتماعی زندگی حضرت زهرا (سلام الله علیها) نمایان است.

شناختن های تمدن اسلامی در سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها)

منابع

کتاب

۱. حویزی / عبد علی بن جمعه / ۱۴۱۵ ق. (تفسیر نور الثقلین) ، محقق / مصحح: رسولی محلاتی ، سید هاشم ، چاپ چهارم ، قم : اسماعیلیان
۲. دهخدا / علی اکبر / ۱۳۷۳. (لغت نامه) ، چاپ اول ، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران
۳. دورانت / ویلیام جیمز / ۱۳۳۷. (تاریخ تمدن) ، ترجمه احمد آرام ، تهران: اقبال: فرانکلین .
۳. ولایتی / علی اکبر / ۱۳۸۴. (پویایی فرهنگ و تمدن اسلام و ایران) ، چاپ سوم ، تهران: وزارت امور خارجه
۴. جان احمدی / فاطمه / ۱۳۸۸. تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی ، تهران: انتشارات نشر معارف
۵. عبدالمحمدی / احسین / ۱۳۸۹. (در آمدی بر سیره اهل بیت) ، چاپ سوم ، قم: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی (ع)
۶. وکیلی / حاج شیخ محمد حسن / ۱۴۰۰. (تجلی توحید در زندگانی حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیها)) ، چاپ اول ، مشهد مقدس: انتشارات مَلک اعظم
۷. عطایی اصفهانی / علی / ۱۳۹۳. (زندگانی چهارده معصوم) ، چاپ پنجم ، قم: آیین دانش.
۸. مکارم شیرازی / ۱۳۹۱. (زهرا (سلام الله علیها) برترین بانوی جهان) ، چاپ بیست و سوم، قم: انتشارات سرور.
۹. دشتی / محمد / ۱۳۷۹. (فرهنگ سخنان حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیها)) ، چاپ پانزدهم ، تهران: شرکت چاپ و نشر بین الملل.
۱۰. عزیزی / عباس / ۱۳۸۱. (پند های حکیمانه) ، چاپ اول، قم- تهران : انتشارات صلاه
۱۱. محمد زاده / راضیه / ۱۳۹۳. (زن اگر اینگونه می بود) ، چاپ پنجم، تهران : مرکز فرهنگی انتشاراتی منیر.

مقاله

فرزند وحی ، جمال / احمدی ، فاطمه / ۱۳۹۹ / شاخصه ها و ویژگی های تمدن اسلامی در آیات و روایات

شناختن های تمدن اسلامی در سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها)

صفای، صفورا، سلیمانی، راضیه، تکریم مقام انسان در سخن و سیره امام حسین علیه السلام، قرآن و عترت
سال پنجم، بهار و تابستان ۱۴۰۱، شماره ۹۵

اینترنتی

۱. انصاف نیوز، ۱۳۹۴، «مبانی حقوق بشر» در خطبه حضرت زهرا سلام الله علیها (

<http://www.ensafnews.com/24138>

۲. خبرگزاری بین المللی قرآن ایگنا، ۱۳۹۹، (خطبه فدکیه؛ بیانگر چهار مولفه تمدن ساز در سیره اهل بیت (ع)
<https://iqna.ir/00GY2r> (

۳. پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر ایت الله العظمی خامنه ای، ۱۳۹۸، (مراسم عزاداری شام شهادت
حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیها) در حسینیه امام خمینی) <https://khl.ink/f/44787>

۴. خبرگزاری مهر، ۱۳۹۸، (ولایت مداری مهمترین درس از سیره اجتماعی حضرت فاطمه زهرا (سلام الله
علیها) است) mehrnews.com/xQYsW

۵. بولتن نیوز، ۱۴۰۱، (۱۲ نشانه ولایت مداری حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیها))
<https://www.bultannews.com/003Neq>

۶. پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۸، (ولایت مداری حضرت زهرا (سلام الله علیها) تمدن اسلامی را
شکل داد) <https://iict.ac.ir/1398/11/velayat-2>

۷. پیام خانواده، ۱۳۹۹، (حضرت زهرا (سلام الله علیها) الگوی نگرش توحیدی در زندگی)
www.payamekhanevadeh.ir/news/154

۸. خبرگزاری دانشجویان ایران «ایسنا»، ۱۳۹۷، (اهمیت عدالت اجتماعی از منظر حضرت زهرا (سلام الله
علیها)) isna.ir/xd4qbR (

۹. فرهنگ سدید، ۱۳۹۹ (بررسی فعالیت سیاسی و جایگاه علمی حضرت زهرا- (سلام الله علیها))،
<https://farhangesadid.com/00012z>

۱۰. خبرگزاری مهر، ۱۴۰۱، (تواضع و حسن خلق از صفات برجسته در سیره اجتماعی حضرت زهرا (سلام الله
علیها) بود) mehrnews.com/xZ9Pk (

شناختن تمدن اسلامی در سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها)

۱۱. پایگاه اطلاع رسانی حوزه، ۱۳۹۸، (حریت و آزادی در سبک زندگی فاطمه زهرا (سلام الله علیها))

<https://noo.rs/z3810>

دو فصلنامه تخصصی نور المصطفی - شماره ۱۷ - پاییز و زمستان ۱۴۰۲

شاخص های تمدن اسلامی در سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها)

